

РЕЗУЛЬТАТИ І ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІДДІЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

Наукова доповідь на загальних зборах НАПН України «Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2024 році та завдання на 2025 рік», 4 квітня 2025 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7129>

ПАНОК Віталій Григорович

доктор психологічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, в.о. академіка-секретаря Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України, директор Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи, Національна академія педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Тетяна Іванівна КУЛІШ

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Відділення психології та спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Анотація. У статті представлено результати, проблеми і перспективи психологічних досліджень у Відділенні психології та спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України. З'ясовано, що вченими-психологами у 2024 р. здійснено вагомий внесок у розвиток вітчизняної психологічної науки. Переважна більшість наукових досліджень, які виконувалися у минулому році — це прикладні дослідження, що стосуються надання допомоги різним верствам населення в умовах російсько-української війни, реформування освіти, моніторингу проблем українського суспільства. Обґрунтовано необхідність спрямування зусиль на вдосконалення психологічного супроводу процесів адаптації суспільства до умов і наслідків повномасштабного воєнного вторгнення з боку російської федерації, розроблення інноваційних методів і технологій захисту та підтримки ментального здоров'я громадян, передусім підростаючих поколінь. Зазначено, що ґрунтовного вивчення потребують проблеми розвитку особистості на різних вікових етапах, вплив інформаційно-комунікаційних технологій і штучного інтелекту на суспільні процеси в цілому і освітній процес зокрема. Суттєвого розширення потребує проблема інклюзивності суспільства й освіти. Наголошено на необхідності вдосконалення методології і розвитку фундаментальних досліджень як умови інтеграції вітчизняної психології у світовий науковий простір; збільшення обсягу експериментальних досліджень.

Ключові слова: психологічні дослідження; академія; війна; психічне травмування; штучний інтелект; проблеми методології; психологічна допомога; прикладна психологія.

Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України і віднесені до нього наукові установи — Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України та Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, у 2024 р продовжували реалізацію пріоритетних завдань з урахуванням викликів сьогодення, пов'язаних з повномасштабною війною росії проти України та актуальними завданнями повоєнного відновлення нашої держави.

Наукова діяльність Відділення забезпечувалася дійсними членами і членами-кореспондентами НАПН України (29 членів Відділення), а також вченими наукових установ, віднесених до Відділення.

Загалом у звітному році виконувалось 39 наукових досліджень за галузевою тематикою — 17 фундаментальних і 22 прикладних, з яких завершено 15 (8 фундаментальних і 7 прикладних), розпочато 18 нових досліджень — (6 фундаментальних і 12 прикладних).

У ході виконання наукових досліджень отримано теоретично і практично значущі результати, зокрема щодо:

- вирішення актуальних проблем соціально-психологічного супроводу освітнього процесу і психічного розвитку особистості дитини в умовах суспільних трансформацій та реформування освіти в умовах війни;
- науково-методичного забезпечення психологічного супроводу та соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій, сімей загиблих, тимчасово переміщених осіб;
- оновлення змісту освіти в контексті відкритого інформаційного простору та цифрової трансформації суспільства і реалізації Концепції Нової української школи;
- розроблення нових діагностичних і корекційно-розвиткових технологій, спрямованих на

психологічний супровід розвитку особистості здобувачів освіти, психологічну підтримку населення України в умовах воєнного часу;

- психологічної підтримки освітньої діяльності, зокрема навчання дітей з особливими освітніми потребами, запровадження принципів інклюзивності в освітню і соціальну практику;
- науково-методичного забезпечення діяльності працівників психологічної служби системи освіти в контексті сучасних викликів тощо.

За підсумками виконання наукових досліджень вченими Відділення підготовлено 11 монографій, 15 збірників наукових праць, 11 навчально-методичних та практичних посібників, 14 навчальних програм, 6 методичних рекомендацій, 7 інформаційних бюлетенів, словник і довідник, понад 1,4 тис. статей та тез конференцій (з них 787 — у виданнях, внесених до переліку наукових фахових видань України, 89 — у виданнях, що індексуються у наукометричних базах Scopus і Web of Science Core Collection). Отримано 18 свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір, із них 6 — на діагностичні комп'ютерні програми (Кремень, ред., 2025a).

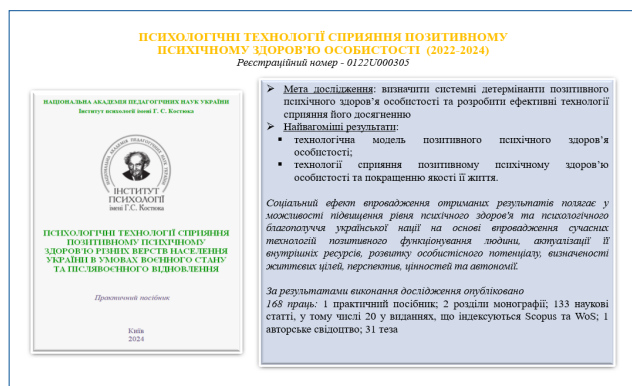

Огляд найвагоміших досягнень.

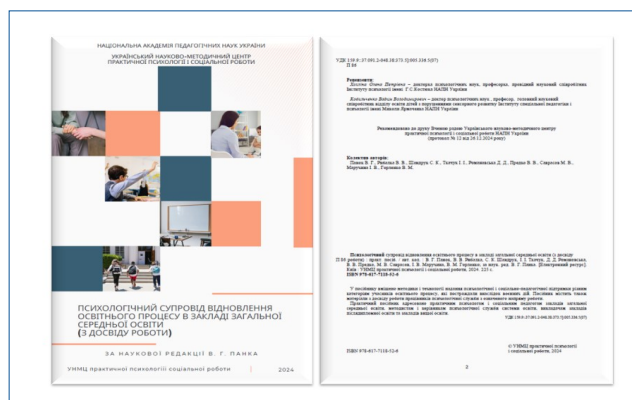
Розроблено концептуальну модель технологій забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни, прикладні технології забезпечення психічного здоров'я і благополуччя освітян, вимушених переселенців (Карамушка, ред., 2024).

Розроблено технології забезпечення психофізіологічної стійкості різних верств населення України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення (Кокун, ред., 2024a; 2024b).

Створено технологічну модель позитивного психічного здоров'я особистості та технології сприяння позитивному психічному здоров'ю особистості і покращенню якості її життя в умовах війни (Сердюк, ред., 2024).

Створено концепцію відновлення якості професійної діяльності педагогічних працівників в умовах воєнного стану, представлено аналіз результатів опитування педагогів з метою вивчення різних аспектів проблеми відновлення, розроблено методики і технології відновлення освітнього процесу в закладах освіти (Панок ред., 2024f).

Розроблено:

- концепцію формування та відновлення (промоції) здорового способу життя (ЗСЖ) особистості в умовах війни; обґрунтовано стратегічний підхід до промоції ЗСЖ; визначено комплекс соціально-психологічних стратегій промоції ЗСЖ в умовах війни (Дворник, ред., 2024; Титаренко, 2024).
- концепцію взаємодії спільнотних ідентичностей, в основу якої покладено структурно-динамічну модель взаємодії спільнотних ідентичностей

ностей в умовах міждержавного воєнно-політичного протистояння; виявлено соціально-психологічні ефекти взаємодії спільнотних ідентичностей (Васютинський та ін., 2024; Губеладзе & Діброва, 2024).

- моделі у системі взаємодії «сім'я — школа»: громадської думки (ГД) щодо освіти та комплексну модель участі батьків в освітньому процесі дитини; розгортання ГД в системі «сім'я-школа» та структурну модель міжсуб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу; добробуту учнів в освітньому середовищі; стратегічну модель сталого розвитку випускника Нової української школи; модель взаєморозуміння батьків і дітей щодо освітніх досягнень; регуляції комунікації між сім'єю та школою і розроблено цикл тематичних просвітницьких зустрічей, спрямованих на підвищення ролі сім'ї як стейкхолдера освіти та методичні рекомендації щодо стратегій взаємодії в системі «сім'я-школа» (Бевз та ін., 2024).

Встановлено регіональні особливості самоідентифікації учнівської та студентської молоді, які мають враховуватися в державній освітній політиці: національної, політичної, економічної, культурної ідентифікації молоді у проектуванні майбутнього. Створено та апробовано: веб-квест із залученням цифрових освітніх засобів з метою активізації національного самоідентифікування молоді; технологічну схему розробки сценаріїв

розвитку національної ідентичності в освітньому просторі; алгоритм роботи над освітнім проектом з метою розвитку громадянської компетентності (Остапенко та ін., 2024).

Розроблено аналітичні матеріали, які увійшли до методичних рекомендацій МОН України щодо запровадження безбар'єрності освітніх послуг у закладах освіти України. До матеріалів увійшли методичні рекомендації щодо надання необхідної допомоги в освітньому середовищі дітям з особливими освітніми потребами дошкільного віку (Бабяк та ін., 2024).

Підготовлено інформаційно-аналітичний бюлетень для МОН України «МКФ-ДП для створення безбар'єрного освітнього середовища», у якому розкрито сутність освітнього середовищного підходу Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності, здоров'я дітей та підлітків (МКФ-ДП); репрезентовано концептуальну модель використання МКФ-ДП для створення безбар'єрного освітнього середовища у контексті інклюзивного навчання; представлено технології визначення освітніх труднощів у осіб з особливими освітніми потребами (ООП) та рівнів їхньої підтримки в освітньому середовищі; представлено загальний алгоритм психолого-педагогічної підтримки осіб з ООП у результаті аналізу їхнього функціонування через МКФ-ДП (Данілавічюте, 2024).

Розроблено інструментарій для підтримки психічного благополуччя родин дітей з особливи-

ми освітніми потребами, які переживають стрес і труднощі через військові дії (Бужинецька, 2024).

Розроблено та впроваджено в практику 10 модельних навчальних програм, які отримали гриф МОН України. Програми призначено для навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку 5-10 (11) класів (Остапенко, Алексєєва, & Чеботарьова, 2024; Шепічак, Блеч, & Чеботарьова, 2024).

Розроблено варіативні технології психолого-педагогічного супроводу психологічної безпеки освітнього середовища та методики вимірювання їх ефективності, виявлено характеристики інформаційної психологічної безпеки у закладі освіти (Лунченко, ред., 2024).

Обґрунтовано необхідність єдиних засад психолого-педагогічної діагностики розвитку дітей з ООП в умовах функціонування і взаємодії інклюзивного і спеціального навчання та способів їх впровадження; розроблено й апробовано методику діагностики інтелектуального розвитку дітей з ООП в умовах взаємодії різних форм навчання (Жук та ін., 2024).

Заслуговує на схвалення участь вчених Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи у проекті, який підтримується Національним фондом досліджень України, «Постковідна соціально-психологічна реабілітація учасників освітнього процесу в діяльності психологічної служби системи освіти». У ході виконання цього проекту було проведено всеукраїнське дослідження психоемоційного

стану учасників освітнього процесу та рівнів готовності психологів до надання психологічної підтримки і допомоги постраждалим в умовах війни. Одержані результати стали основою для розробки програм і методик соціально-психологічної реабілітації цільових груп. (Панок, ред., 2024b, 2024c, 2024d, 2024e).

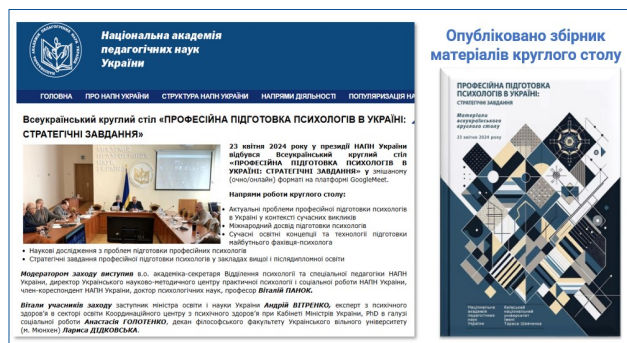
У минулому році було підготовлено і проведено загальні збори НАПН України, присвячені обговоренню проблеми захисту і підтримки ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану. Підготовлено науково-аналітичну доповідь за вказаною темою. Результатом наукової дискусії стало рішення загальних зборів, у якому були визначені шляхи подальшого вдосконалення досліджень проблем ментального здоров'я громадян України та, особливо — учасників освітнього процесу, намічені напрями співробітництва з органами державної влади і місцевого самоврядування, вітчизняними і зарубіжними науковими установами, представниками громадянського суспільства. За підсумками проведеної роботи видано монографію «Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді» (Панок, Максименко, Слюсаревський та ін., 2024).

З метою обговорення важливих питань професійної підготовки психологів в Україні на запит часу 23 квітня 2024 р. проведено **Всеукраїнський круглий стіл «Професійна підготовка психологів в Україні: стратегічні завдання»**. У ході роботи круглого столу визначено пріоритетні завдання

професійної підготовки психологів в Україні відповідно до наявних викликів. Зокрема було наголошено на необхідності розробки науково-методичного забезпечення такого актуального для нашого сьогодення напрямку професійної підготовки психологів як «клінічна психологія»; розробки критеріїв і процедур ліцензування фахівців у напрямі «практична психологія (зі спеціалізаціями)» (Панок, ред., 2024a).

Загалом у 2024 р. ученими Відділення проведено 58 масових науково-практичних заходів (у тому числі 9 міжнародних), включених до плану роботи НАПН України: 25 конференцій; 1 міжнародний конгрес, 22 наукових семінари, вебінари; 10 круглих столів. Тематичні напрями більшості науково-практичних масових заходів були пов'язані з проблемами, які виникли у наслідок воєнної агресії проти нашої країни.

Підтримувалася співпраця Відділення з науковими установами НАПН України, закладами вищої освіти з різних регіонів України. Спільна діяльність вчених Відділення з представниками МОН України, НАН України, НАМН України здійснювалася як у контексті реалізації програм спільної діяльності, так і на виконання оперативних завдань.

З метою підвищення ефективності та доступності психологічної допомоги населенню, що постраждало від наслідків російської агресії, при Відділенні була створена міжвідомча робоча група з розробки цифрового багатоканального сервісу (чат-боту) для різних платформ та засобів

доступу із залученням вчених установ Академії та Інституту проблем штучного інтелекту МОН України і НАН України (наказ НАПН України від 4 квітня 2004 р. №25 о.д.). У результаті спільної роботи створено чат-бот «Леся», який надає первинну психологічну допомогу постраждалим. Нині проводиться його експериментальне впровадження із залученням фахівців Міністерства охорони здоров'я України.

До важливих завдань, які виконувалися у 2024 р. вченими Відділення, слід віднести зміцнення різних напрямів міжнародного наукового співробітництва. Упродовж року здійснювалась професійна взаємодія із науковцями та практиками 38 міжнародних громадсько-професійних організацій із 23 країн.

Серед найбільш суттєвих досягнень у *міжнародній науковій співпраці* необхідно відзначити виконання:

- українсько-швейцарського проекту «RISE: Резил'єнтність через імерсивне сенсорне середовище», який реалізується Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України за рахунок грантової підтримки швейцарських партнерів;
- міжнародних проектів Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи;
- дослідницького проекту «Українське лонг-тюдне дослідження», що був започаткований у 2021 р. разом зі Школою соціальної роботи Університету Дж. Вейна (США), Харківським національним університетом внутрішніх справ, Інститутом психології імені Г.С. Костюка НАПН України, ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України», ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України»;

ULS – дослідницький консорціум

- Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, директор інституту, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор Максименко С. Д.
- Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (психологічна служба), директор центру доктор психологічних наук, професор Панок В. Г.
- Державна установа «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків Національної академії медичних наук України», директор інституту, доктор медичних наук, професор Даниленко Г. М.
- Державна установа «Інститут неврології, психіатрії та наркології Національної академії медичних наук України», директор інституту, доктор медичних наук, професор Лінський І. В.
- Харківський національний університет внутрішніх справ, заступник завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності, кандидат соціологічних наук, доцент Сердюк О. О.
- Школа соціальної роботи, Університет Вейна (США), професор школи соціальної роботи, доктор філософії з соціальної роботи та психології Бурлака В. В.
- Центр залежностей, Мічиганський університет (США), директори центру Роберт Зукер та Морін Волтон

- проекту «Розбудова структур надання послуг та освітнього потенціалу для психосоціального забезпечення в Україні» і проекту «HOPE — допомога в подоланні: укріплення життєстійкості

сімей ветеранів та військових у воєнний та повоєнні часи», які імплементуються компанією GIZ за дорученням Уряду Німеччини.

Укладено угоду між Українським НМЦ практичної психології і соціальної роботи та Раскін Університетом (Велика Британія), спрямовану на трирічну реалізацію міжнародного проекту «Dity Online: досвід, знання та поведінка українських дітей та їхніх батьків щодо ризику сексуального насильства в Інтернеті під час війни в Україні», що робить його першим дослідженням такого роду в Україні.

У цілому, схвалюючи міжнародні контакти установ, зауважимо, що більшість з них — короткотермінові, одноразові. Проведення конференцій, тренінгів, засідань, круглих столів з міжнародними партнерами безперечно є важливою, але недостатньою умовою євроінтеграції вітчизняної психології. Пріоритетним сьогодні є налагодження довгострокових контактів із зарубіжними партнерами, планування й реалізація багаторічних дослідницьких проектів. При цьому не з випадковими зарубіжними організаціями, а з авторитетними науковими установами (Кремень ред., 2025a; 2025b).

Водночас існує низка *проблем*, які потребують вирішення, та невідкладних *завдань на перспективу*.

Переважає більшість виконаних досліджень за своїм змістом і результатами можна віднести до прикладних, до сфери прикладної психології або її окремих напрямів. Зусилля вчених Відділення спрямовувалися на розроблення методик і технологій надання практичної психологічної допомоги різним категоріям населення та здебільшого не передбачали виявлення законів і закономірностей функціонування психіки, розвитку особистості, міжособистісних і міжгрупових відносин.

У той же час, для розроблення методик надання психологічної допомоги населенню в цілому та здобувачам освіти, зокрема, сьогодні необ-

хідні фундаментальні дані про особливості впливу чинників війни на особистість та її розвиток. А це можливо тільки в результаті проведення масштабних експериментальних досліджень із застосуванням сучасного психодіагностичного інструментарію та методів математичної обробки одержаних результатів. Соціальна й освітня практика сьогодні гостро потребують норм психічного розвитку особистості на усіх вікових етапах, що може розглядатись як один з результатів власне наукової психології. Очевидною є необхідність перегляду періодизації психічного розвитку людини в умовах не тільки воєнних дій і їхніх наслідків, а й в умовах бурхливого розвитку і широкого застосування в суспільній практиці інструментів інформаційно-комунікаційних технологій і штучного інтелекту.

Результати фундаментального експериментування зможуть відкрити можливості для (знову наголосимо) експериментального дослідження таких невідкладних проблем як: психоемоційні розлади та реактивні стани в учасників війни залежно від їхніх індивідуально-психологічних особливостей та з урахуванням ступеня участі в бойових діях; зміни в когнітивній сфері особистості під впливом негативних емоційних факторів і ресурсні можливості до освітньої діяльності в умовах традиційної і дистанційної освіти; особливості динаміки ціннісної сфери, змін у життєвих планах і перспективах здобувачів освіти, баченні власного майбутнього; психології патріотизму і колабораціонізму, що безпосередньо пов'язані зі смисложиттєвими орієнтаціями особистості; феномен раннього дорослішання у дітей та особливості вікового розвитку в умовах війни; особливості соціальної ситуації розвитку і міжособистісної взаємодії у різних спільнотах і різних вікових групах та ін. Усі ці дослідження можуть бути виконані виключно на основі оновленої дослідницької методології.

Отже, сьогодні необхідно звернути першочергову увагу на проблеми методології психологічних досліджень і підвищення методологічної культури дослідників. Насамперед необхідно розуміння, що наукова і прикладна психології є хоч і спорідненими, але усе ж таки різними напрямками психологічного знання, які мають власну методологію, принципи, мету і завдання. Слід розмежовувати власне науково-дослідну роботу (дослідження) і методичну роботу вчених — створення корекційно-розвиткових методик, технологій надання практичної психологічної

допомоги, що в кінцевому рахунку сприятиме підвищенню ефективності наукової діяльності і практичної цінності одержаних результатів досліджень для потреб суспільства (Панок, 2017).

Потребує оновлення і методологія прикладних досліджень — розроблення методик і технологій психологічного практикування. Найближча перспектива — це розроблення доказових методів практикування, створення методик з доведеною ефективністю на основі проектно-технологічного підходу. Опис методики психологічного практикування (психотерапії, психологічної корекції, розвитку) без опису чітких меж її застосування — обмежень по віку, статі, життєвій чи психологічній проблематиці клієнта, виглядає як педагогічна белетристика. Сучасна прикладна психологічна методика — це технологія, різновид соціальної технології, яка передбачає: чітке формулювання мети і кінцевого результату діяльності психолога-практика; вимірювані критерії і показники; чіткий опис цільової групи; опис технологічного процесу (системи і послідовності застосування методів і прийомів); опис можливих загроз і відхилень від плану роботи; процедури оцінки ефективності застосування технології; вимоги до психолога-практика, який буде реалізовувати цю технологію та ін. (Панок, 2017).

Сьогодні у сфері прикладних досліджень безумовно необхідно спрямовувати зусилля на вдосконалення психологічного супроводу процесів адаптації суспільства до умов і наслідків повномасштабного воєнного вторгнення з боку російської федерації, розроблення інноваційних методів і технологій захисту і підтримки ментального здоров'я наших громадян та передусім — підростаючих поколінь.

Проблеми ментального здоров'я мають стати основним стрижнем сучасних досліджень у психології. Ментальне здоров'я є інтегруючим поняттям, яке об'єднує різноспрямовані дослідження як фундаментальні, так і прикладні, як дослідження у сфері психології особистості, так і у сфері соціальних відносин, як у сфері несвідомого, так і у сфері дидактики. Наприклад, освітні втрати і освітні розриви (проблема надзвичайно актуальна в умовах війни) — це не лише проблема сучасної дидактики і методики навчання, а й проблема психологічна, щонайперше проблема психології навчання, проблема педагогічної психології і психології особистості, проблема соціальної психології і психології емоційних станів (Панок, Максименко, Слюсаревський та ін., 2024).

Очевидно, є смисл створення при Відділенні психології та спеціальної педагогіки НАПН України міжвідомчої наукової ради з проблем захисту і підтримки ментального здоров'я людини в сучасних умовах війни і постінформаційного суспільства.

Надзвичайно актуальною сьогодні є проблема застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в цілому, і штучного інтелекту (ШІ) зокрема. Ця проблема, на наш погляд, має три вектори. *Перший* — це дослідження проблем «природнього» інтелекту, його сутності, структури, особливостей прояву в різних видах людської діяльності і на різних етапах індивідуально-психологічного розвитку (онтогенез, психологія творчості, психологія навчання і розвитку), і на різних етапах розвитку людських спільнот (історична психологія, етнопсихологія, психологія обдарованості).

Другий — порівняння структури і механізмів функціонування, факторів впливу на розвиток ШІ та «природнього» інтелекту. Порівняння ШІ і «природнього» інтелекту відкривають широкі можливості для досліджень цих двох феноменів. Тільки психологи разом з фізіологами і культурологами зможуть дати відповідь на питання про те, в чому ці два інтелекти подібні між собою і в чому полягає різниця між ними.

Ця проблема є фундаментальною. Від її якісного вирішення багато в чому залежить розвиток суспільства і його безпека у найближчі роки. Актуальність досліджень у цьому напрямі зумовлена тим, що розвиток і запровадження у суспільну практику технологій ШІ визнається нині як цивілізаційний виклик. У зв'язку з цим, дослідження проблем ШІ можливе тільки у міждисциплінарних командах, а роль психологів у них пов'язана насамперед з відповіддю на питання, що вже було сформульовано вище.

Третій вектор — вплив застосування технологій ІКТ і ШІ на розвиток особистості (різного віку, статі і т.п.); особливо — вплив на освітній процес; вплив на соціалізацію особистості; вплив на соціальні взаємини і розвиток суспільних відносин. Сьогодні практики спостерігають суттєве зниження, наприклад, навичок усної лічби в учнів, аналітичних здібностей, зниження навичок запам'ятовування (мнемотехніки), порівняння, співставлення і т.п. Ці процеси пов'язують зі розповсюдженням практики застосування гаджетів для підсилення (пришвидшення, оптимізації) розумової діяльності. Багато процесів у технологіях професійного спілкування (соціальних технологіях)

забезпечуються ІКТ і соціальними мережами. Таким чином, ІКТ перетворюються з інструменту, який є допоміжним у процесі людського спілкування (зокрема у соціономічних професіях), у головного виконавця таких функцій, відсуваючи людину на другий план, на виконання нею допоміжних, неосновних функцій. Людина поступово перетворюється з «господаря» на «раба» діючої ІКТ підсиленої можливостями соціальних мереж і технологій ШІ (Шевченко, Панок, та ін., 2024).

Сьогодні в освітній практиці стає очевидною потреба у розробленні нової сучасної дидактики, дидактики цифрової (точніше - інформаційної) ери. Створення «цифрової дидактики» можливе виключно за умови використання результатів фундаментальних експериментальних досліджень у галузі психології навчання, психології розвитку особистості, психології педагогічної взаємодії, нарративної психології та ін.

Перелічені напрями і тенденції (виклики) суспільного розвитку вимагають швидких і професійних відповідей, які неможливі без застосування результатів психологічних досліджень у цій сфері.

Недостатньо масштабно й інтенсивно здійснюються дослідження педагогічних і психологічних проблем інклюзивності суспільства в цілому і освітнього процесу зокрема. Проблема інклюзивності суспільства має стати одним із пріоритетів у розробленні сучасних методик освітньої діяльності. Інклюзивність, як принцип, передбачає не тільки і не стільки створення навчально-дидактичного забезпечення освіти дітей з особливими освітніми потребами, а соціальних технологій прийняття людини з особливими потребами в суспільстві, профілактики дискримінації і стигматизації людини з особливими потребами. Необхідно врешті зрозуміти, що проблема інклюзії — це проблема фундаментальних соціально-психологічних досліджень і її вирішення залежить не стільки від фахівців у сфері дефектології чи спеціальної педагогіки, а передусім — вчених, які досліджують проблеми міжособистісної взаємодії, емпатії, соціальної ідентичності, соціальної екології, обдарованості, міжгрупових відносин, соціальної психології особистості, соціальної дискримінації, міноритарних і асоціальних груп, психології цифрових комунікацій тощо. Іншими словами — проблема інклюзивності (прийняття «не таких» людей) є перш за все проблемою дослідників соціально-психологічних процесів і явищ, педагогічної взаємодії, особистісної і професійної підготовки педагогів.

Щодо перспектив подальшої діяльності вчених Відділення, то вони передбачають такі *напрями*.

- Необхідно посилити увагу до ефективного впровадження отриманих у дослідженнях вчених результатів з метою вчасного надання якісної психологічної допомоги різним категоріям постраждалого населення. Зокрема, потрібно надати розвивати співпрацю з МОН України, його структурними підрозділами щодо психологічного забезпечення освітніх реформ, упровадження інноваційних методів і технологій роботи психологічної служби, організації надання соціально-психологічної допомоги всім учасникам освітнього процесу в умовах воєнного стану.

- Доцільно якомога ширше представити в Електронній бібліотеці НАПН України, на інформаційному порталі НАПН України та інших електронних ресурсах розроблені вченими Відділення методичні розробки, рекомендації, програми, аналітичні матеріали щодо подолання негативних наслідків війни й відновлення психічного здоров'я дорослих і дітей.

- З огляду на актуальність зазначених проблем необхідно поглибити наукові комунікації та співпрацю із закордонними вченими й науковими установами, що досліджують проблеми травм війни та їх подолання.

Підсумовуючи зазначене, слід зауважити одну принципову річ, що стосується професійної психологічної спільноти: необхідною умовою професійного розвитку кожного вченого є професійний розвиток усіх. Ми бачимо, що часи усамітнення, «академічної автономії», сепарації, наукового егоїзму минають. Очевидною сьогодні є потреба у професійній взаємодії, підтримці, координації дослідницьких ініціатив. Скільки-небудь значущі фундаментальні досягнення у вітчизняній психології можливі тільки за умови скоординованої взаємодії кількох дослідницьких колективів, які представляють різні психологічні інституції, університети, групи. Подальший розвиток психологічного знання можливий за умови відродження у нашій спільноті інструментів наукової дискусії, співставлення різних підходів, напрямів і шкіл. Одним із основних інструментів забезпечення ефекту синергії міг би бути всеукраїнський психологічний журнал.

Висновки.

1. Аналіз наукової активності психологічного співтовариства, передусім вчених установ Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України за 2024 р. засвідчив помітні успіхи у

дослідженні проблем соціально-психологічного супроводу освітнього процесу і психічного розвитку особистості здобувачів освіти в умовах війни, науково-методичного забезпечення соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій, сімей загиблих, тимчасово переміщених осіб, оновлення змісту освіти в контексті відкритого інформаційного простору та цифрової трансформації суспільства, запровадження принципів інклюзивності в освітню і соціальну практику, науково-методичного забезпечення діяльності працівників психологічної служби системи освіти в контексті сучасних викликів тощо.

2. Загалом у минулому році виконувалось 39 наукових досліджень за галузевою тематикою — 17 фундаментальних і 22 прикладних. За їх результатами підготовлено 11 монографій, 15 збірників наукових праць, 11 навчально-методичних та практичних посібників, 14 навчальних програм, 6 методичних рекомендацій, 7 інформаційних бюлетенів, 1 словник і 1 довідник, понад 1,4 тис. статей та тез конференцій, отримано 18 свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір, із них 6 — на діагностичні комп'ютерні програми. З метою надання першої психологічної допомоги підліткам було розроблено чат-бот, який забезпечує якнайширший доступ до психологічних послуг усього населення України цілодобово.

3. Важливим напрямом на шляху європейської і міжнародної інтеграції вітчизняної психологічної науки є участь установ і окремих науковців у низці проєктів. Зокрема — виконання українсько-швейцарського проєкту «RISE: Резильєнтність через імерсивне сенсорне середовище»; дослідницький проєкт «Українське лонгітюдне дослідження» (Школа соціальної роботи Університету Дж. Вейна (США); проєкт «HOPE — допомога в подоланні: укріплення життєстійкості сімей ветеранів та військових у воєнний та повоєнні часи» і проєкт «Розбудова структур надання послуг та освітнього потенціалу для психосоціального забезпечення в Україні», які імплементуються компанією GIZ за дорученням Уряду Німеччини, та ін. Перспективними, з цього погляду, є довгострокові дослідницькі проєкти.

4. Найбільш актуальними проблемами, що потребують вирішення у найближчий перспективі, на нашу думку, є наступні:

- Підвищення методологічної культури дослідників, що здатне забезпечити успішну інтеграцію вітчизняної психології у світовий науковий прос-

тір. Це стосується як фундаментальних, так і прикладних досліджень.

- Значне збільшення обсягу експериментальних досліджень. Фундаментальність результатів психологічних досліджень може бути забезпечена фундаментальністю психологічного експерименту, кваліфікованим застосуванням сучасних методів наукового пізнання.

- Корегування тематики. Сьогодні соціальна і педагогічна практика потребують від психологів відповіді на низку актуальних питань. Зокрема, проблеми ментального здоров'я мають стати основним стрижнем сучасних досліджень у психології. Ментальне здоров'я є інтегруючим поняттям, яке об'єднує дослідження як у сфері психології особистості, так і у сфері соціальних відносин, як у сфері психології свідомості, так і у сфері дидактики. Конче необхідними сьогодні є визначені норми психічного розвитку, періодизація розвитку особистості, вплив на особистість різноманітних факторів життєвої ситуації і насамперед — наслідків війни, вплив на розвиток і формування молоді інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту, соціальних мереж, виявлення внутрішніх і соціально-психологічних ресурсів життєстійкості і соціальної реабілітації та ін.

- Професійна інтеграція і кооперація. Разом із євроінтеграцією має відбуватись інтеграція на національному рівні. Мається на увазі створення дослідницьких консорціумів, до складу яких можуть входити наукові установи, наукові підрозділи університетів, наукові громадські і професійні організації тощо. Образно — психологічна «сिलіконова долина», де ефект синергії здатен дати реальні результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бабяк, О.О., Вовченко, О.А., Гладченко, І.В., Данілавичюте, Е.А., Довгопола, К.С., Жук, В.В., Кульбіда, С.В., Легкий, О.М., Литвинова, В.В., Литовченко, С.В., Литовченко, В.П., Міськов, Г.В., Рибак, О.А., Таранченко, О.М., & Чеботарьова, О.В. (2024). *Запровадження безбар'єрності освітніх послуг в закладах дошкільної та загальної середньої освіти : аналітичні матеріали для МОН України*. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742529/>
- Байдик, В.В., Гопкало, Ю.П., Корнієнко, І.О., Лунченко, Н.В., Луценко, Ю.А., Мороз, Р.А., & Саврасов, М.В. (2024). *Психологічна безпека освітнього середовища методи, технології, шляхи формування* : практичний посібник (Н.В. Лунченко, ред.). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743724>
- Бевз, Г.М., Боброва, Л.Г., Дзюбенко, О.А., Ловка, О.В., Петренко, І.В., & Чистяк, О.В. (2024). *Підвищення ролі сім'ї як стейкхолдера освіти* : навч.-метод. посіб. (Г.М. Бевз, О.А. Дзюбенко, ред.). Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 162 с. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/posibn.-2.-pidvyshh.roli-simii.pdf>
- Бужинецька, К.Б. (2024). *Важливі кроки: сучасні практики підтримки родин дітей з ООП в умовах криз* : методичні рекомендації. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 22 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744144>
- Васютинський, В., Вінков, В., Губеладзе, І., Діброва, В., Коробка, Л., Кравчук, С., & Стрільчук, О. (2024). *Спільнотна ідентичність під впливом війни: джерело конфліктів чи умова консолідації* : наук.-аналіт. доповідь (І.Г. Губеладзе, ред.) Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 90 с. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/hub-nad24-prosp.pdf>
- Губеладзе, І.Г., & Діброва, В.А. (2024). *Соціально-психологічні проблеми взаємодії спільнотних ідентичностей під впливом воєнних дій* : навч. програма (для системи післядипломної освіти за напрямом «Державне управління»). Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 27 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742243/>
- Данілавичюте, Е.А. (2024). *Інформаційний бюлетень «МКФ-ДП для створення безбар'єрного освітнього середовища»*. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743876/>
- Дворник, М.С. (ред.), Громова, Г.М., Гундєртайло, Ю.Д., Лазоренко, Б.П., Мирончак, К.В., Савінов, В.В., Титаренко, Т.М., & Чернявська, М.О. (2024). *Соціально-психологічні інструменти промоції здорового способу життя* : методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 105 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740523/>
- Жук, Т.В., Ілляшенко, Т.Д., Каменщук, Т.Д., Обухівська, А.Г., & Якимчук, Г.В. (2024). *Психолого-педагогічне вивчення розвитку дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивно-ресурсному центрі та в закладі освіти (методичні питання)* : методичний посібник (А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко, ред.). Київ: Український наукометодичний центр практичної психології і соціальної роботи, 86 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743726>
- Карамушка, Л.М., Креденцер, О.В., Терещенко, К.В., Лагодзінська, В.І., Івкін, В.М., Клименко, Н.Г., & Ковальчук, О.С. (2024). *Технології забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення* : монографія (Л.М. Карамушка, ред.) Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741857/>
- Кокур, О.М., Бахмутова, Л.М., Кружева, Т.В., Войтович, М.В., Савченко, Т.Л., Коробейнікова, І.Г., & Лупанець, О.М. (2024а). *Забезпечення психофізіологічної стійкості різних верств населення України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення* : практичний посібник (О.М. Кокур, ред.). Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка

- НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/742066>
- Кокун, О.М., Корніяк, О.М., Гуменюк, Г.В., Панасенко, Н.М., Болотнікова, І.В., Дзвоник, Г.П., & Гомонюк, В.О. (2024b). *Психофізіологічне забезпечення життєстійкості фахівців соціономічних професій в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення*: практичний посібник (О.М. Кокун, ред.). Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ: <https://lib.iitta.gov.ua/742487>
- Кремень, В.Г. (ред.). (2025a). *Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2024 р. Частина I*. Київ: Педагогічна думка, <https://doi.org/10.37472/zvit2024-1>
- Кремень, В.Г. (ред.). (2025b). *Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2024 р. Частина II*. Київ: Педагогічна думка, <https://doi.org/10.37472/zvit2024-2>
- Остапенко, І.В., Жадан, І.В., Скар, О.М., & Позняк, С.І. (2024). *Сучасна українська молодь: регіональні особливості ідентифікації*: монографія (І.В. Остапенко, ред.). Кропивницький: Імекс-ЛТД, 127 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744874/>
- Остапенко, Л.І., Алексєєва, С.І., & Чеботарьова, О.В. (2024). *Модельна навчальна програма «Технології трудового навчання: швейна справа. 5-11 класи» для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку та закладів загальної середньої освіти зі спеціальними класами для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку*. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України, 100 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743038/>
- Панок, В.Г. (2017). *Прикладна психологія. Теоретичні проблеми*: монографія Київ: Ніка-Центр, 188 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707672>
- Панок, В.Г. (ред.) (2024a). *Професійна підготовка психологів в Україні: стратегічні завдання: матеріали Всеукр. круглого столу 23 квіт. 2024 р.*: зб. матеріалів. Київ: УНМЦ практ. психології і соц. роботи, 114 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740762/>
- Панок, В.Г. (ред.), Мороз, Р.А., Каменщук, Т.Д., Ткачук, І.І., Романовська, Д.Д., Предко, В.В., & Якимчук, Г.В. (2024b). *Програма тематичного спецкурсу з методики інтерв'язійної підтримки практичних психологів, які здійснюють постковідну соціально-психологічну реабілітацію учасників освітнього процесу*. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 53 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743114/>
- Панок, В.Г. (ред.), Романовська, Д.Д., Ткачук, І.І., Предко, В.В., Мороз, Р.А., Каменщук, Т.Д., & Якимчук, Г.В. (2024c). *Програма підвищення кваліфікації практичних психологів з навчання методикам і технологіям постковідної соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу*. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 84 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743115/>
- Панок, В.Г. (ред.), Ткачук, І.І., Романовська, Д.Д., Предко, В.В., Мороз, Р.А., Каменщук, Т.Д., Сосновенко, Н.В., & Якимчук, Г.В. (2024d). *Результати опитування щодо поширення симптоматики психічного травмування учасників освітнього процесу, які перехворіли на COVID-19 та/або втратили близьких в умовах війни*: препринт. Київ: Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи, 115 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741737>
- Панок, В.Г. (ред.), Ткачук, І.І., Романовська, Д.Д., Предко, В.В., Мороз, Р.А., Каменщук, Т.Д., Сосновенко, Н.В., & Якимчук, Г.В. (2024e). *Практики надання соціально-психологічної допомоги учасникам освітнього процесу, які перехворіли на COVID-19 та/або втратили близьких внаслідок пандемії та війни (результати опитування)*: препринт. Київ: Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи, 56с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741738>
- Панок, В.Г., Максименко, С.Д., Слюсаревський, М.М., Чепелева, Н.В., Куліш, Т.І., Чуніхіна, С.Л., Губеладзе, І.Г., Ткачук, І.І., & Ярмола, Н. А. (2024). *Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді*: монографія (В.Г. Кремень, ред.). Київ: НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743861/>
- Панок, В.Г., Рибалка, В.В., Шандрук, С.К., Ткачук, І.І., Романовська, Д.Д., Предко, В.В., Саврасов, М.В., Марухина, І.В., & Горленко, В.М. (ред.) (2024f). *Психологічний супровід відновлення освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти (з досвіду роботи)*: практичний посібник (В.Г. Панок, ред.). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 225 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744341>
- Сердюк, Л.З., Данилюк, І.В., Чиханцова, О.А., Турбан, В.В., Володарська, Н.Д., Яворська-Ветрова, І.В., Чайка, Г.В., Дригус, М.Т. & Каплуненко, Я.Ю. (2024). *Психологічні технології сприяння позитивному психічному здоров'ю різних верств населення України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення*: практичний посібник (Л.З. Сердюк, ред.) Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 168 с. <https://lib.iitta.gov.ua/742839/>
- Титаренко, Т.М. (2024). *Моє майбутнє залежить від мене: практики здорового сьогодення у воєнних і повоєнних умовах*: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 130 с. <https://lib.iitta.gov.ua/740719>
- Шевченко, А.І., Панок, В.Г., Шевцов, А.Г., Слюсар, В.І., Малий, Р.І., Єрошенко, Т.В., & Назар, М.М. (2024). *Розробка віртуального психологічного асистента зі штучним інтелектом у сфері охорони здоров'я. Клінічна та профілактична медицина, (8), 15-27.* <https://doi.org/10.31612/2616-4868.8.2024.02>
- Шепічак, О.О., Блеч, Г.О., & Чеботарьова, О.В. (2024). *Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-10 класи» для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку та закладів загальної середньої освіти зі спеціальними класами для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку*. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України, 111 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743028/>

RESULTS AND PROSPECTS OF SCIENTIFIC RESEARCH AT THE DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY AND SPECIAL PEDAGOGY OF THE NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE

Scientific report to the General Meeting of NAES of Ukraine "On the Activities of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine in 2024 and Tasks for 2025" on April 4, 2025

Vitalii Panok

DSc in Psychology, Professor, Full Member of NAES of Ukraine, Acting Academician-Secretary of the Department of Psychology and Special Pedagogy of NAES of Ukraine, Director of the Ukrainian Scientific and Methodological Centre of Applied Psychology and Social Work, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Tetiana Kulish

PhD in Pedagogy, Senior Researcher, Scientific Secretary of the Department of Psychology and Special Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The article presents the results, challenges, and prospects of psychological research at the Department of Psychology and Special Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. It has been determined that in 2024, psychologists made a significant contribution to the development of national psychological science. The vast majority of scientific researches conducted last year were applied research, focusing on providing assistance to various segments of the population amidst the Russian-Ukrainian war, education reform, and monitoring problems within Ukrainian society. The authors substantiate the need to focus efforts on improving the psychological support for society's adaptation to the conditions and consequences of the full-scale military invasion by the Russian Federation. This includes the development of innovative methods and technologies for protecting and supporting the mental health of citizens, especially the younger generations. It is noted that the issues of personality development at various age stages, and the influence of information and communication technologies and artificial intelligence on social processes in general, and the educational process in particular, require thorough study. The problem of inclusiveness societal and educational inclusivity also needs significant expansion. Emphasis is placed on the necessity of improving methodology and developing fundamental research as a condition for integrating Ukrainian psychology into the global scientific space, along with increasing the volume of experimental research.*

Keywords: *psychological research; academy; war; psychological trauma; artificial intelligence; methodological issues; psychological assistance; applied psychology.*

Дата публікації: 12 червня 2025 р.